Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 6 ИЮНЬ 1989 ШУ. ★ № 67 (7725). ★ Мах 3 кеп.

Советски Союза Коммунистически парте Центральни Комитета Пленумах бола

Информационни хоам

1989 шера 2 июне хилар СССР халкъа депутатий Съездан хургйолча СССР Лакхехьарча Совета сессенеи хетаяь КПСС Центральни Комитета Пленум.

Цу дешай хьакъехьа Пленуме къамаьл дир КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева.

Пленуме къамаьлаш дир: Н. И. Рыжкова — СССР Министрий Совета Председатела, Э. К. Первышина — СССР бувзама средствай промышленноста министра, В. Г. Афонина — КПСС Куйбышевски обкома хьалхарча секретара, Б. М. Белоусова — СССР машиностроене министра, В. К. Месяца — КПСС Московски обкома хьалхарча секретара, И. К. Полозкова — КПСС Краснодарски крайкома хьалхарча секретара, В. П. Мысниченкос — Украина Компарте Харьковски обкома хьалхарча секретара, Н. А. Назарбаева — Казахски ССР Министрий Совета председатела, А. И. Вольске — Нагорно-Карабахски автономни областа къаьстта ший тайпара управлени яра йолча комитета председатела, КПСС ЦК Отдела заведующе, В. И. Потапова — КПСС Иркутски обкома хьалхарча секретара, Б. Е. Патона — Украински ССР Iилмай Академе президента, В. К. Фотеева — КПСС Нохч-ГIалгIай обкома хьалхарча секретара, Ю. А. Манаенкос — КПСС Липецки обкома хьалхарча секретара, Н. И. Малькова — КПСС Читински обкома хьалхарча секретара, Б. М. Володина — КПСС Ростовски обкома хьалхарча секретара, П. Я. Слезкос — КПСС ЦК-арча партийни тIахьожама Комитета председатела заместитела, Ю. И. Литвинцева — КПСС Тульски обкома хьалхарча секретара, Е. Д. Похитайлос — КПСС Омски обкома хьалхарча секретара, В. В. Карпова — СССР йоазонхой Союза правлене хьалхарча секретара, Г. Ч. Ширшина — КПСС Тувински обкома хьалхарча секретара, В. А. Купцова — КПСС Вологодски обкома хьалхарча секретара, М. Ф. Ненашева — телевиденеи радиовещанеи гIолларча СССР Паччахьалкхен комитета председатела, А. Г. Мельникова — КПСС Кемеровски обкома хьалхарча секретара, Л. И. Хитруна — КПСС Рязански обкома хьалхарча секретара, В. И. Воротникова — РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела, В. А. Медведева — КПСС ЦК секретара.

Пленумо могадир СССР Министрий Совета Председателалла Н. И. Рыжков хьожавелга.

Пленум чакхйоаллаш къамаьл дир КПСС ЦК Генеральни секретара М. С. Горбачева.

Цу тIехь ший болх чакхбаьккхар КПСС ЦК Пленумо.

ПЕРЕСТРОЙКА ЛОАРХIАМЕЧА ЭТАПЕ

СССР Лакхехьарча Совета цхьоалагIча сессе болх дIаболабаьб

3 июне Москве, СССР Лакхехьарча Совета палатай заседаней Кремлевски зале хилар СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета палата хьалхара заседани.

Заседани хьеллаш СССР Лакхехьарча Совета Председатела **М. С. Горбачева** дегтIара даькъала бийцар депутаташ перестройка лоархIамеча этапе болх бе йолалуча Лакхехьарча Совете харжарца. Тахан, белгалдаьккхар М. С. Горбачева, перестройка концепци вахарца хьокхалуча хана, политика сферера перестройка практически балхаца вай общества вахара сферана юкъеяхача хана, вай массане шуца дийна, вахарера хьашташ хьалхьоадеча хана вайна хьалхашка дукха проблемаш я. ХIьта царех керттера яр — фу де деза вай, дIа мел доладаь дерригa гIулакхаш дикагIча оагIорахьа дегIаухаргдолаш, кIоарглургдолаш, чIоагIлургдолаш, дика хьокхамаш лургдолаш. Из вай шуца кхетадир хоржамий кампани йолча хана. Вай массаварг халкъо хьаллаьцар, боккха тешам белар. Цунца цхьана хоржамашка унахцIенача критицизма а доагIар чIоагIа дIадехара а хьал хьакхеллар. Из дерригa кхетадеш да, хIана аьлча, вай дерригаш а перестройка сихагIа дIаяхар, цох беркат далар дезаш да.

Вай, хьалха юхейнса дукха проблемаш ца къоастаярал совгIа, воай балха тIа пхьацца динза дисараш а гIалаташ а гучадувлийтад, уж довза а теркал де а деза.

Тахан, дIахо дувцар СССР Лакхехьарча Совета Председатела, халкъа депутатий Съездага гIолла вай кердача Iаьдала органашка довл — мехка лакхехьарчарга, законодательнии исполнительнии Iаьдал кхы а нийсагIа дIа-са къоастадарга, цунга вай доал цхьан ханна управлене сфере, экономика сфере, иштта духовни сфере децентрализацеи демократизацеи процессаш чакхъяхарца. ЧIоагIа лоархIаме да, вай Лакхехьарча Совета ший моттиг корайир, ма хулла дикагIа из бехктокхамегIдола декхар кхоачашдара.

Съезда болх беча деношка, белгалдаьккхар М. С. Горбачева, сона гучадаьлар перестройкас нах хувцилга. Мел дукха тайп-тайпара, цаI шоллагIчох тара боаца, цхьабакъда, мехкара гIулакх дикагIча оагIорахьа хувцадаларца геттара чIоагIа хьаштдолаш бола тешаме, дика нах хьалхабаьхаб цо. Керда кадраш хьагучайоалаш латт. Перестройкас дIахо а ший кадраш хьакхолларгья. Вай нах —болхлой, ахархой, интеллигенци кердача хьалашка шоай вахар кердача тайпара хьакхолла дезаш, шоай болх кердача тайпара вIаштIехьбаккха безаш хул.

Вешта аьлча, вай керда формаш караерзаяра процессе да. ЧIоагIа лоархIаме да, из процесс сихагIа, эффективнегIа, низ болаш, кIезигагIа гIалаташ а деш дIаяхьар. Цунна вай общественни строе йолаш йола чIоагIа механизм юкъеозаргйолаш.

Цу даькъе, аьлар М. С. Горбачева, со дог тийша оптимист ва. Вай къахьегамхой демократе механизмага гIолла перестройка керттерча лостамашка буг. Из вай гайна-ганза ситуаци бе йоллаpгхиларах йола эгтара йоккхагIйола гаранти я. Дерригa гIулакхаш кхоачашде нах корабоагIаргба, иштта вай дерригa декхараш къоастадергда. Дебаташа хьахьекхар, ситуаци чоалхане йолга, вай хIанзчул тIехьагIа дукха хIама де дезаш долга.

СССР Лакхехьарча Совета Председатела Союза Совета ловца баьккхар депутаташа берригa боях гIулакхий хьаштаца тарбеш новкъостаха, демократически хьале беркате къахьегар ловш.

Цул тIехьагIа предложени ялара дош лу депутата **Е. П. Велиховна.** Тахан IуйрIина Старейшинай Совета хиннача заседане, аьлар цо, массавар раьза а волаш Союза Совета председателалла вахийта могзвир Е. М. Примаков. Могавеш волча кандидата, белгалдаьккхар оратора, дика кхетаду палата кулгалхочун чоалхане а геттара чIоагIа бехктокхаме а декхараш, законодательни даькъера а тIахьожам лоаттабара сферера а ший конституционни декхараши бокъонаши. Союза Совета председателалла могавеш волча кандидата иштта кхетаду, палата болх кердача, гIулакхацарча кIийлен тIа, демократично, перестройка дIадехарашка хьежжа вIаштIехьбаккха безалга.

Трибуна тIа — депутат **Е. М. Примаков.** Цо депутаташа тийннача дукххача хаттарашта жоп делар, шийх йола автобиографически справка елар.

Кандидатура ювцача дакъа лаьцар депутаташа **В. Г. Кучеренкос, А. И. Чабанова, В. А. Губарева, К. Салыкова, Э. Ю. Юсупова, И. Д. Лаптева, С. Н. Хаджиева,** иштта кхычар.

Дикка дукхагIчар тIехьа кхаж а тоссаш, **Е. М. Примаков** СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета председателалла хорж.

ДIахо йодача хана заседане председателал деш вар **Е. М. Примаков.**

Хьажа оттаду Союза Совета массазара комиссеш хьаярах дола дош, хIьта иштта ювца оттаю СССР Лакхехьарча Совета комитеташ вIашагIйохкарах йола предложени.

Цу дешах лаьца къамаьл де дош лу СССР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела **А. И. Лукьяновна.**

Союза Советеи Къамий Советеи, аьлар цо, массазара комиссеш СССР Лакхехьарча Совета членехи кхыча СССР халкъа депутатехи хорж СССР Лакхехьарча Совета доалахьара законопроектни балхаш дара, хьалхе а дешашка хьажара а кийчдара а, хIьта иштта халкъа депутатий Съездо а СССР Лакхехьарча Совето а тIанийца законаш, кхыйола решенеш вахаре кхоачашъеча новкъостал дара, паччахьалкхен органий балха тIехьа тIахьожам лоаттабара лаьрхIа. Иштта йоах СССР Конституце 122-ча статья тIа. Из дара, белгалдаьккхар цо, СССР Лакхехьарча Совета палатаца паритетни кIийленаш тIа СССР Лакхехьарча Совета комитеташ, иштта кхыйола комиссеш а комитеташ а хьае йиш я.

ДIахо белгалдаьккхар, Съезда президиума Союза Совета комиссеши комитеташи хьаяра дош дувцаш бокха аналитически болх баьлга. ХIара депутатага шийна хетар а малагIча комиссе болх бе безам болаш ва а хьаоалилга дехаш предложени еннаяр.

Уж предложенеш тохкаш оаха теркалдир, аьлар дIахо оратора, парламента состав йоккха ца хилар — хIара палате 271 депутат.

ШоллагIча оагIорахьара комиссеш алхха доакъошца ювзаенна хила йиш яц, хIана аьлча, тIаккха уж тара хургьяр министерстваштеи ведомстваштеи. Долче, цо новкъарле ергьяр цар парламентски балха, парламентски профила, парламентски функцена.

Комиссешта юкъе, шеко йоацаш, хургья подкомиссеш е подкомитеташ, хIьта цига къестаде йиш хургья кагегIа дола дешаш. Цхьан палате комисси вIашагIйоллача хана теркалде деза вокх палате кхыйолча профилагIа комиссе хургхилар, хIьта комитеташ цхьана вIашагIйохкаргIйолга. Из проблема комплексно къоастае еза.

ДIахо оратора дийцар балха леламах, малагIа тоадараш юкъедихьад, дувцийта юкъекхуxь. Хоам бар, хIара палате йиъ-йиъ массазара комисси хьае лерхI, аьнна.

Союза Совете вIашагIйолларгья плановии бюджетно - финансовии комисси, индустриальни дегIаахара проблемаех йола комисси. Иштта хьае лерхI транспортах а бувзамах а йола комисси. Болх бе йолаялийта лерхI аграрни дешаехи кхачахи йола Комитет. Уж эрригa проблемаш, белгалдаьккхар оратора, духхьал Союза Совета кара хила деза.

Къахьегама, маьхий, социальни политика дешаех комисси вIашагIйоллара тийнна предложенеш йоашхаш, цо аьлар, къахьегара йола сага бокъонаш лорае еза мехка моллагIча регионе из вахаш вае а. Маьхаш берригaча мехка геттара боккха лоархIам болаш да. ЧIоагIа социальни политика — вай паччахьалкхене хиланза даргдоацар.

ХIьта Къамий Советах аьлча, укхаза керттера лархIа йоагIа къамашта юкъерча гIулакхех йола комисси хьаяра хьакъехьара предложени. Хетаргахьа, цун массехк подкомисси хургья, белгтала аьлча, зIамига халкъаш дегIакхувлара дешаех йола подкомисси, хIьта из геттара лоархIаме а да.

ДIахо хьоахайир союзнии автономнии республикаш, автономни областаш а округаш а социальни экономически дегIакхувлара комисси. Цо бе безача балхах дийцар.

Республикай доалахьа дIалуча боахама доакъошца ювзаеннача комиссеех дийцар оратора. Царна юкъе я халкъа эшача товарий, торговлен, коммунально - бытовой а кхыдола а гIулакхаш дара комисси, хIьта иштта культура, мотт, къаман а интернациональни а традицеш дегIакхувлара, исторически памятникаш лорадара комисси.

Белгалдаьккхар, паритетни кIийлен тIа СССР Лакхехьарча Совета палаташа комитеташ хьаергхилар. ВIашагIйолла лерхI арахьарча экономически бувзамашта, парламенташта юкъерча гIулакхашта, гуманитарни гIулакхашта йола Комитет.

ДIахо дийцар оборона а паччахьалкхен кхерамзлен а дешаех йолча Комитетах, законодательства, законноста а правопорядка а дешаех йолча Комитетах, халкъа депутатий Советаша \ беча балха, управлени а самоуправлени а дегIакхувлара дешаех йолча Комитетах, республикаш а экономически реформа а дегIакхувлара дешаех йолча Комитетах.

Цул тIехьагIа дийцар гIишлошъяра а архитектура а, Iилман, халкъа образоване, кхетам балара, халкъа унахцIено лораяра, кхалнаьха гIулакхашта, дезал а бераш а лорадара, ветераний а инвалидий а гIулакхашта, кагирхой гIулакхашта, экологе а Iалама ресурсаех кхетамца пайда эцара а, гражданий бокъонаш лораяра, шоашта хетар язде а дувца а цар бокъо хилара хьакъехьарча комитетех.

Уж комитеташ, аьлар оратора, цхьана вIашагIйохка лерхI. Царна юкъе цхьанна тайпа а доазув оттаде йиш яц. Цар, массаза яхар санна, цхьана болх бу, вIаши тара дола дукхха дешаш къеста а деш.

А. И. Лукьянова депутатий хаттарашта жоп делар.

Союза Совета массазара комиссеш вIашагIйохкарах дола дош а СССР Лакхехьарча Совета комитеташ хьаяра йола предложенеш а ювцача дакъа лаьцар депутаташа **В. А. Шеховцова, Г. И. Ревенкос, Ю. В. Голика, Ю. Н. Щербака, А. С. Ежелева, И. П. Зелинске, Б. Н. Никольске, А. А. Собчака, Д. Г. Смирнова, М. И. Лауристин,** кхычар.

Союза Совета массазара комиссеш хьаярах а СССР Лакхехьарча Совета комитеташ а вIашагIйохкара хьакъехьарча предложенеех а соцамаш тIаэц депутаташа.

Союза Совета заседани цу тIехь чакхъяьлар.

Союза Советои Къамий Советои цхьана ю заседани 6 июне IуйрIина 10 сахьат даьлча хургья. СССР Министрий Совета Председатель хьожаварах а СССР Лакхехьарча Совета комитетех а дола дешаш дувцаргда цо.

(ТАСС).

МОСКВА. Съездий Кремлевски Дворец. СССР халкъа депутатий съезд.
СУРТА ТIА: М. С. Горбачев къамаьл деш ва депутаташца заседанешта юкъе перерыв йолча хана.
В. ЗАВЬЯЛОВА сурт.
ТАСС фотохроника.

СОЮЗА СОВЕТА МАССАЗАРЧА КОМИССЕЙ ХЬАКЪЕХЬАРА

СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета

СОЦАМ

Союза Совето СОЦАМ БУ:

Союза Совете укх тайпара массазара комиссеш вIашагIйохка:

Плановии Бюджетно-финансовии комисси;

Промышленность, энергетика, техника, технологи дегIайоалаяра дешашта йола комисси;

Транспорта, бувзама, информатика дешашта йола комисси;

Къахьегама, маьхий, социальни политика дешашта йола комисси.

СОЮЗА СОВЕТА ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ХАРЖАРА ХЬАКЪЕХЬАРА

СССР Лакхехьарча Совета Союза Совета

СОЦАМ

Союза Совето СОЦАМ БУ:

Союза Совета председателалла харжа ПРИМАКОВ Евгений Максимович — Советски Союза Коммунистически партегара СССР халкъа депутат.

СССР Лакхехьарча Совета Союза Советеи Къамий Советеи Старейшинай Советий заседани

3 июне Кремле, СССР Лакхехьарча Совета палатай заседаней зале, председател деш СССР Лакхехьарча Совета Председатель М. С. Горбачев а волаш, СССР Лакхехьарча Совета Союза Советеи Къамий Советеи Старейшинай Советий цхьана яь заседани хилар.

Советаш хьежар СССР Лакхехьарча Совета сесси хьеллара порядка а повестка а дешашка, СССР Лакхехьарча Совета палатай массазарча комиссешка а комитеташка а.

КПСС ЦК-гара, СССР Лакхехьарча Советагара, СССР Министрий Советагара

3 июне московски ханах 23 сахьати 14 минoти яьлча Челябинск — Уфа яхача машиннаькъа участкана юхе коачача газа продуктопроводе авари хиларах чIоагIа газ араихай. ВIаши духьала йоагIаш йола Новосибирск—Адлери, Адлер — Новосибирски яха пассажирски ши поезд цигга гIолла тIехйоалача хана газ а ийккхай цIи а яьнийн. Дукха нах боабаьб.

КПСС ЦК-ас, СССР Лакхехьарча Совето, СССР Министрий Совето вIашагIъеллай СССР Министрий Совета Председатела заместитель Г. Г. Ведерников керте вола правительственни комисси, хIьта из авари хиннача цу саххьате дIа а яхай.

Хоам хьакхаьчачул тIехьагIа сихха авари хиннача дIаяхийтай бIухой подразделенеш, медикаш, специалисташ, оарцагIдьхад эшаш дола низаш. Де мел могар деш да бала тIаккхьчараштa гIо даран катастрофо дазе дIадаккхараи.

4 июне IуйрIина зулам хиннача районе самолетаца дIабахар М. С. Горбачев, Н. И. Рыжков, А. В. Власов, Д. Т. Язов, Е. И. Чазов.

КIоартга тахка доладаьд катастрофа хилара бахьанаши обстоятельстваши.

КПСС ЦК, СССР Лакхехьарча Совете, СССР Министрий Совете

КПСС Центральни Комитето, СССР Лакхехьарча Совето, СССР Министрий Совето **соцам бу:**

Башкирски АССР территоре тIарча Челябинск-Уфа яхача машиннаькъа участкана юхе продуктопровода авари хинна доккха зулам хиларца дукха нах боабарца дувзаденна — мехка тальзет оттаде 1989 шера 5 июне.

Мехка ерригача территоре тIа паччахьалкхен байракхаш Iочуерзае, сакъердам беш йола мероприятеш ма е. Эшаш дола хувцамаш юкъе хьо радио а телевиденe а программашта.

ХАНА БЕЛГАЛОНАШ

Со а соца къахьегаш болча са новкъостий а — Наурски районерча Ленина цIерагIча колхоза чабанаш чIоагIа уйла тIаяхийта хьож укх деношка Москве СССР халкъа депутатий Съездо беча балхага. Хоаш махиллара, из 1917 шера революци хиннача тIехьагIарча хана, бокъонца демократически хьисапе, ленински принципаш ларде а лувцаш, болх бе йолаенна хьалхара съезд я.

Берригача мехка, къаьсткъаьстача республикайи регионийи вахаре чIоагIа лоархIаме долча дешаех лаьца шерра дувц цига. Кхьметтел из дагадоха а йиш ярий сталински культ йолча хана е дегIаахар сеца лаьттача шерашка.

Дерригa советски халкъ санна, со а са новкъостий а дог тийша ба дIадахача итташ долча шерашка доккхача хьаькъала дай ца хиннача правительства кулгалхой бехкагIа экономически кризисо халача оттабаь вай мохк, меттахьарабаккхара халкъа депутатий Съездо новкъостал дергда, аьнна.

Тха декхар — ахархойн чабанийн декхар — мамотта сихагIа а эффективнегIа а Кхачан программа кхоачашъяр, бахача наьха истола тIа дика шу хулийтаьга Iалашдар.

Со керте латтача бригада коллективо цу лостамагIа хьинар кхо ца деш къахьег. ТIеххьарча, жа даххаш хиннача, кампанех хIара бахкача бIаь жена тIехьара оаха хьакъоастабир 152 Iахар. Из бахьан долаш тхоай районерча жа леладераштa юкъе хьалхара моттиг а яьккхар оаха. КарагIдьннaчох кхоачамбаь Iе дагадац тхо. СССР халкъа депутатий Съездо хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашдара дизза дакъа а лоацаш, тхоай хьинари низи кхо ца беш къахьегаргда оаха.

А. ХАДУМОВ.

КПСС Центральни Комитетагара, СССР Лакхехьарча Советагара, СССР Министрий Советагара

КПСС ЦК-ас, СССР Лакхехьарча Совето, СССР Министрий Совето чIоагIа кодам бу Челябинск — Уфа яхача машиннаькъа участке катастрофа хиларах байнача наьха дезалашка, гаргарча а кхоачарча а нахага.

Правительственни комиссенеи йоагI-йоагIача паччахьалкхен органаштеи тIадиллад катастрофо даь зе дIадаккхараи бала тIаккхьчараштa гIо даран мел эшар делга.

КПСС ЦЕНТРАЛЬНИ КОМИТЕТ	СССР ЛАКХЕХЬАРА СОВЕТ	СССР МИНИСТРИЙ СОВЕТ

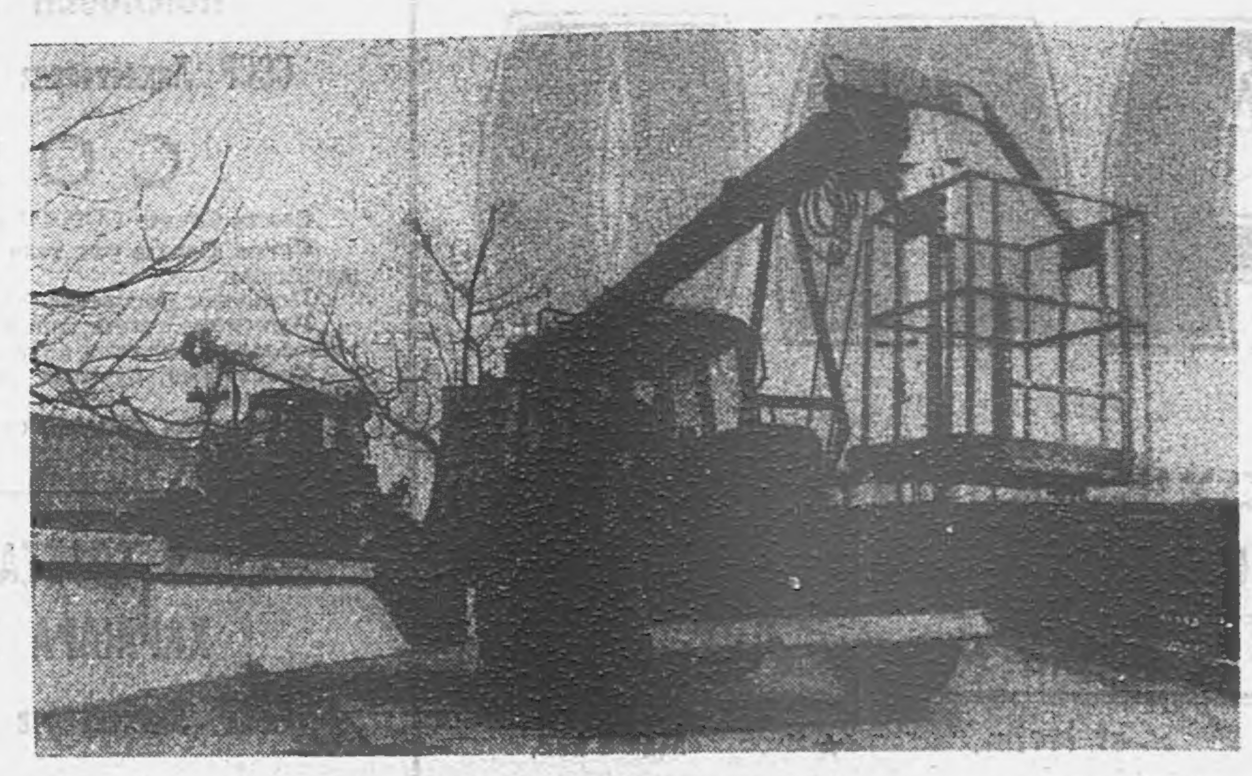

Украински ССР. Кировоградски ремонтно-механически заводо мехна эггара хьалха МТЗ яхача трактора база тIа серийно арахецара караерзаьй 2,5 тонн мухь хьалъайбеш йола ОПТ-9195 яха лаьрххIа монтажни подъемник (сурта тIа). Из юрта боахаме а транспорте а 15 операци кхоачашье йиш йолаш я.

И. Демчука сурт (ТАСС).

Дикача нахах

Наьна ираз

Лоаман Советски районе ул ЗIамига Варанды яха юрт. Укхаза яьй вай ювцаргйола Гикаловски консервни завода болхло Долугова Забура, юртарча къахьегамхой дезале. Лоалахоех, юртахоел ер ма дий, аьнна, кхы белгалдаьнна вахар дацар Забура даьи наьнеи дар. ДукхагIча даькъе, хьажкIаш дIа а ювш, кIезиг-дукха жаи доахани леладеш бахар. Цар болх беча моттигерча колхозе сийдеш, лоархIаш бар уж. ХIана аьлча, шоашта тIадилла моллагIа а декхар дизза кхоачашде хьожар, юстара латтацар юкъарча гIулакха. Къахьегама тIера болаш, нах безаш хьалхебора цар шоай дезал. Iаьдала а мутIахьа болаш бахар, хан-ханнахьа дIателар налогаш, шоашта тарлучча бесса дакъа лоацар правительства соцамаш, решенеш вахаре кхувлача. Цу тайпара дIахо а гIоргдар къахьегамхой дезала вахар, нагахьа санна, цхьан дийнахьа берригa а юртахой хьагул а баь дIабигабецаре. ХьалхагIа машинаш тIа ховшабир, цул тIехьагIа поезда товарни вагонаш тIа а ховшабаь гаьнарча, ца йовзача Казахстане дIабигар, хьайбаш санна...

Цу хана Забура итт шу даьнна йиIиг яр. НаьнкъагIа болхаш ший даьхи-наьнахи къаьстар зIамига йиIиг. Забура цхьаь йисар. Из лелае, кхее гаргарча нахах а саг коравинзар. Ма дарра аьлча, царех бехк боккхилга а дацар. Хала ха яр из. Моцалах, мозий санна, бовра нах. Совлен маькха чIегилг йолаш цхьа дезал бацар. Иштта, цу халача, бирсача шерашка шейиййца йиса Забура юххера а берий цIагIа кхаьчар. Хетаргахьа, корадоагIаргдац цу хана зIамигача йиIинга тIаккхаь ча хало, бала бувцаргбола дешаш. Юххьанца денз из оттаю берий цIагIа кухне пхьегIаж йила. Ха дIайода, йиIиг йоккха хул. ЧIоагIа безам хул цун деша. Аммз, вIаштIехьдалац. ХIана аьлча, из кхаба, цун барзкъа тIадувха саг вац. Цудухьа, деша ший таро йоацилга кхета а деш, колхозе балха отта лоархI Забурас.

Цу хана Казахстане баха Iаманза бар Кавказера нах. ДегIа тIара цIона доагадеш хьежар малх, гонахьа гуш дукхагIча даькъе гIум яр, дацар баьцадаараши соми. ХIаьта Iай хадданза хьекхаш буранаш хулар, геттара а шийла яр. Цецвоаккхар, мела хий ца хиларо. Иттех километр вахача а хьогвеннача мала хий е хьаст корабацар. ДогIех хьахинна дира Iамаш сиха лакъар, цу моттигашка тIехьагIа нийттIа, кIайденна лаьтта мара кхы хIама хилацар. Цудухьа, юрташ хин йисте мара нийслацар. Сыр-Дарьям яхача хин бердай йистошка ухкар дукха колхозаш. Царех цхьан боахаме къахьега йолаелар З. Долугова а. ДукхагIдола балхаш кулг-кара дора. Забурай керттера къахьегама инструмент кетмень яр. Вайнаьха меттала аьлча, — боккха цел. Цунца лаьтта оахар, оасар дора, хиш дехка харшаш, арыкаш доахар. Дуг а кIа а марсаца чуэцар. Иштта дIадахар Забурай вахаре массехк шу. Хала ханаш дIаьнначул тIехьагIа наькъаш тоадеча учреждене балха эттар из.

Вахар а аттагIча доал, нах а кердача моттигашка дIаIама болалу. ХIаьта а, къонача йоIо саготду, сатем байна да цун дог. Дагайоал ше Iояь, яьха моттиг, дан-нанеи, гаргара нах, лоаман юрт. Царца я массаза а Забурай уйлаш. Iалаьмате дукхазза ше-шийца хаттар ду цо: «Цкъа ха йоагIаргйий-хьогI, се яь, дайи даьдайи баьха моттиг сона бIаргагургйолаш?». ТIаккха ше даьча хаттара дагахьа ше жоп а лора: «ЙоагIаргья! Янза Iергьяц! Нийсхо хила ма езий укх дунен тIа..!».

Из ха я а ера Забурайна. Нохчийн гIалгIайи санна, эзараш - эзараш харцахьа гаьнарча СибарегIа, Азе Iобахьийта нах шоай мехкашка юхацIабаьхкар, нийсхо котъяьлар. Во, ийрча гIа санна дицделар йоIа цу Iаьржача шераша шийгара берал, даннанеи дIадаькхха хилар, деша таро ца хилар, лайна хало.

Дай баьхача мехка цIаенача хьалхарча деношка денз из болх беш я Гикаловски консервни заводе. Укхаза мугIарера болхло йолаш дIаболабелар Забура къахьегама никъ. ХIанз из — цIихеза бригадир. Цо болх мишта бу хьахьокх цунна тийннача совгIаташа. Царна юкъе я Къахьегама Сийлен III-ча степена орден, дукхча правительственни медалаш, чот яь варгвоацаш Сийлен грамоташ. ХIаьта дукха ха йоаццаш З. Долуговайна елар «Къахьегама ветеран» яха медаль а. Цудухьа лакха да цун сий завода коллективе, къаьстта кагирхошта юкъе. Забурай бригаде берригаш а мехкарий ба. Бригадирах шоай шоллагIйола нана лоархI цар. ХIана аьлча, Забурас дика кхетаю цар уйлаш, цар на дагалаттар, шаьра довз хIаране вахара хьал. Кагирхошта З. Долуговас дIайовзийт ший балха говзал, къайленаш, уж баха Iомабу. Мехкарашта хов, гIо-новкъостал эшача эггара хьалха оарцагIйоагIар шоай бригадир йолга. Цудухьа, бригада коллектива вIаштIехьдоал моллагIа а хало эшае, тIадилла декхар дизза кхоачашде. Укх бригаде болх бе безам болаш дукха мехкарий ба заводе.

Иштта дика вIаштIехьдаьннад З. Долуговай дезала вахар а. Шоайла безаме болаш, вIаши тIера болаш хоза боахк уж. Къахьегама тIера болаш шоаш хьалкхебаьча даьнеи-наннеи хоза хетийташ, цар дегаш гIоздоахаш ше-ший моттигашка дика дIанийсбенаб уж. ЦIенда Мовта хIанз пенсионер ва. ВорхI дезалхо хьалкхеваьв цар. Шоаш лайна хало дага а лувцаш, эггара хьалха массанега дешийта хьажар дан-нанеи. ВоккхагIвола Супьян инженер хилар. Ваха — пожарник. Заран Зуран хьехархой ба. ХIаьта Забурайна эггара дукхагIа еза зIамагIйола Зоя педагогически училище деша ягIа. Вахаре шоай моттиг дIалаьцай ДолуговгIар кхыча бераша а.

Ха сиха дIайода. ХIанз хьахиннаб цар дезалий дезалаш а. Шоашта мукъа ха нийсъелча, берригa дезал наьна тхов кIала вIашагIкхет. Цар дувц вахараха-леларах, ладувгI даси-нанаси деча хьехарашка. Уж денош Забурайна эггара дезагIа да.

С. М. ЯСУЕВ,
Грозненски района радиоорганизатор.

КЕРДАЧА ФУСАМАШКА САТУВС

Дукха ха яц «Грознефтеоргсинтез» производственни объединенерча итташ болча болхлоша Грознерча Б. Хмельницке цIерагIча улицагIа хьалдаьча цIеношка квартираш нийца. Уж цIенош хьалдаьдар мехкдаьтта чакхдоахарий заказагIа «Чечениигушстрой» производственни гIишлон-монтажни объединенена чуйоагIача домостроительни комбината болхлоша. Нах бахача цу массиве кхы цхьаькха 206-квартирни цIа хьалдеш латт мехкдаьтта чакхдоахараштеи химикаштеи лаьрхIа. Цигa а подрядчик йолаш я ДСК коллектив.

Белгалдаккха дезаш да ер шу чакхдоалача хана из лоархIаме гIишло хьалъяь йисте а яьккха, эксплуатаце дIалла езаш хилар. Долче, дукха ха йоаццаш цу цIагIара квартираш а дIайийкъай наха. Цхьабакъда, кердача фусамашка нах баха ховшилга дикка тIехьа даргдолаш да. Из къаьгга гуш да цига деча балхашка хьежача. ХIанз подрядчикашеи заказчикашеи дувцаш дар да цу цIен духхьал цхьа секци эксплуатаце дIалулга. Из а йистеяргйий ховш дац.

Объектана финансировани е йоласлар 1981 шера. Цхьабакъда, подрядчика коллективе кхоачамболлаш гIишлонхой ца хиларах, цIенош хьалдара хьахийцача средстваех геттара эсала пайда а ийбеш, гIишлон балхаш дара график телхаеш хьабоагIа уж укх тIеххьарча хана. Масала, 12 эзар квадратни метр эксплуатаце дIаяла езача, цар дIаяла дош деннар ялх эзар квадратни метр мара яц.

Укх деношка цу цIен пхелагIа йола этаж йотташ ба ДСК гIишлонхой. Уж балхаш деш я цига РСФСР Заслуженни гIишлонхо Цечоев Iабдул-Хьамид керте латтача монтажникий бригада. Из Iалаьмате дика йовзаш я башха-дика производственни толамаш доахаш хиларца. Цкъа санна дукхаза толамца кхоачаши тIеххоачаши даьд цо шийна хьалхашка оттадь декхараш. ХIаьта укхаза-м кхы дикагIа болх бе низ дIакхачац цун.

— Цецвала, везаш хIама дац из, — аьлар участка прораба Айрапетов Эдуарда. — Бригаде тоъаш бац ахаш болхлой. Цудухьа цун низ дIакхачац шийна хьалхашка латта бехктокхаме декхараш кхоачашде. Боацаш ба гIишло хьалъеча эша машиниташ а. Уж хьахьежабац объединене чуйоагIача механизаце управлене. Уж хилча сихагIа дIагIоргдар гIишло хьалъечара балхаш.

Дукха ха йоаццаш монтажникаша лаьрхIар кхаь сменагIа болх бе. Цхьабакъда, цу даькъе а болхлой низ тоъаш бац укхаза.

Прораба дувцачох хIара сменагIа нормаш 120—130 процент кхоачашъю бригадерча хIара монтажника. ХIаьта паччахьалкхен план лаьрхIа я мел эша монтажникаш болча бригадана. Цунна тIеххьа гIишлон балхаш деш боагIа отделочникаш, тайпа-тайпара бахьанаш нийсдаларах цар а шоай отделочни балхаш тIехьадоахаш дукха моттигаш нийслу.

Транспорто беча балха а претензи я ДСК болхлой. хIана аьлча, гIишлонхой дIахьа кхувлаш йола автобус шин кIира хиннаяц. Цудухьа балха хьааха тIехьабус уж. хIаьта смена йистеяьлча ханнахьа цIаккхача вIаштIехьца даларах чIоаIа бохам хул царна. Из лоархIаме гIулакх тесса а ца дуташ, шоашта транспорт лоаттае езача «Чечингстройтранс» производственни автотранспортни объединене кулгалхоша из болх овлангара денз эргабаьккха тоабергхиларах дог тийша ба ДСК гIишлонхой.

А. ЗАМИДОВ.

Вахара оагIонаш

ЦХЬОАЛ

Сона дика вовзар из воккха саг. Массе хана а цхьан моттиге, шоай подъезда хьалхашка лагIа тIа вагIаш хулар из, чIенг гIажа тIа а оттайий. МоллагIча Iон-хьали водача сагага йист а хулар. Хийла, тIулакха сиха волаш, цунна бIарг тIа оттар кхераш гаьнна гIа а баькхе дIаводар со. Дог дагIацар цунца «пайда боаца» къамаьлаш дувца. «Фуд? Маладз? Мичахьара воагIа? Мича вода?» — вIалла кхоачалацар цун хаттараш.

Тахан аз кхетаду, воккха саг къамаьлашта тIера хилара хинна бахьан. Цунна кIордавалца дувцаргдар аз сай вахарах-леларах, цо дувцачунга ла а дувгIаргдар...

Бакъда, даьсса латт гIанд. Ший лоIамах воацаш тIем тIа нийсвелар Ахьмад. Цу шера ЦIеча Эскаре гIулакх де болхачарел ши шу гаргга зIамагIа вар из. Военкомато тIавийха хиннар а цун воккхагIвола воша Мухьмад вар. Бакъда, цар дас, воккхагIволча воIаца дага а ваьнна, лаьрхIар Мухьмад цIагIа а вита, Ахьмад дIавахийта. Цкъа-дале, ер дегIа чIоагIа а вар, шозлагIа-дале, Мухьмада кастлуш мара саг йолаяьяцар. Призывникаш дIабаха ши бутт баьннабацар, тIом болабеннача хана. Ахьмадагара наг-нагахьа каьхат доагIар. Ше тIем тIа вац, шоаш латтача моттига тIом гаьна ба, йоахар цо.

Ахьмада вешийна воI вир. Цул тIехьагIа йоI а йир. Уж ши хоам мара банзар цIагIара. Цу хана из хиннача города а такхаьчар тIема кIур.

1942 шера тIехьарча бетташка денз фронте вар Ахьмад. Фронтаца тIехьашкахьа воагIа из Волгана тIа кхачалца, юха фронтаца малхбузехьа вода Белоруссе кхачалца.

Дукха ха яр цIагIара каьхат доаца. Массе а хана дагаухар Ахьмада гаргара нах, да, нана, веший бераш. 1944 шера Ахьмади лоалахарча полке хинна ши нохчои тIабийхар дивизен штабе. Цига хоам бир царга, Кавказера цхьадола къамаш СибарегIа Iодигалга. Бакъда, особи отдела начальнико аьлар царга, немцашта Румынере гIолла Молдавена а Кавказа а кхерам болаш кийчдеча тIалатарца дувзаденна да из, аьнна. Ханзар Ахьмада, фу бувзам ба цу шин гIулакха юкъе. Румынера немций, Кавказера къамаш — моллагIча, кIезига-мукъагIа тIема гIулакхах кхеташ волча сага хоалургдолаш дар уж ши хIама шоайла дувзаденна доацилга. Вешта, особи отдела начальникаца къувса йиш а яцар. Цудухьа, шо а шоай дезалаш болча Казахстане дIадохийт, аьлча, Ахьмад хьалха мел дийцачох а шекваьлар. Цунна хетаделар, шоашта цхьа кхераме тIема декхар тIадулл, хIаьта, ханал хьалха из нахага даргдоацаш, бакъдар хьаалац, аьнна.

Эшелонашкара эшелонашка бувлаш, наькъагIа ераш болхаш шоаш санна бола гIалгIай, нохчий, балкхарой бетталуш, дIай-хьай оалаш, бокъонца хиннар гучадаьлар царна. Акмолинске кхаччалца цхьана бар салтий. Цига Ахьмада хайра, ший гаргара нах Белоцерковке болга. Из цигахьа дIавахар. ХIаьта цунца хинна нохчий Алма-Ата йолчахьа бахар.

Ахьмад цIакхаьчача боккха кхаъ хилар цох цIагIарчарна. ГIулакхаш дика дацар цIагIа. Геттара цамогаш вар да, дIаеллаяр нана.

Карьере балха вахар Ахьмад. Хала а кхераме а бар цигара болх. Ахьмадаца цхьана вар цун воша Мухьмад а. Цхьаккха а механизаци йоацаш, духхьал вабашцеи жIовнашцеи доккхий кхерий дохадеш, уж вордаш тIа дувтташ боахкар вежарий. Дийнахьа шозза-кхозза гаьна йоацаш юстара яьккхача окопе лачкъа безаш хулар болхлой. Цу юкъагIа динамитчикаша лелхийтар керда отвалаш.

ТIом чакхбаьнна ши шу даьлча, цхьан дийнахьа иштта лечкъа багIача болхлошта лакхехьара тIой чуляйгар. ТIехьагIа областера енача комиссе белгалдаькхар, динамит сов дукха хинналга а из харцахьа елла хинналга а. Бакъда, цу къамаьлех а, керттерча инженера яьча выговорах а пайда бацар цаI мара воаца воша цига вийна висача Ахьмада. Цу шера вешийна кхы а цхьа воI ваьвар. Ши кIаьнкки йиIиги маьрвешийга а дита (цу хана да а воацаш висавар Ахьмад), Мухьмада сесаг Кокчетаве вахаш волча сагага маьре яхар.

Геттара йоккха хало яр Ахьмада тIаэттар. Бераш кхаба, царна йоанол де дезар, балха ца ихача а валацар. Бокъонца дола Iазап дар зIамигача сага тIаьлттар.

Саг йоалайир Ахьмада. Йоалаянзар шийна езаеннеи, ше хержаи. Духхьал веший бераш леладеш хала воаллача сагага я раьза хиларах вIаштIехьдаьккха зоахалол дар из. Шийна хетачох, берашта дикагIдар де веннавар из, бакъда, кхувш латта веший бераш раьза хиланзар цо даьчоа.

Нах Кавказе цIабоагIача хана эггара хьалха боагIачарца вар Ахьмад а. Шоай юрта ваха вIаштIехьдаланзар цун. Ахьмада даь хиннача цIагIа а цар юрта а кхыбола нах бахар. Цудухьа Ахьмади цун дезали Грозне кхаьчар.

Веший кхоъи, ший диъи ворхI бер дар Ахьмада цIагIа цаI-цхьаннена тIехьа кхувш доагIаш. Арахьарча сага сатийна а хоза а бахаш ба, аьнна хеталора уж. Бакъда, Ахьмада сесага маьрвеший берашта нана хила вIаштIехьдаланзар. Юачох а дувхачох а къоастаде гIертар из ший дараш. Из бахьан долаш гIар ювлар цIагIа, тIехь-тIехьагIа дукхагIа а ювлаш. Цхьайолча хана кIира а ши кIира а доаккхар марои сесагои шоайла йист ца хулаш.

ВоккхагIвола веший воI эскаре вахача геттара телхар Ахьмада дезала барт. ЗIамагIволча шиннега хIара дийнахьа массехказа баге тоха бахьан кордоагIар даьвеший сесага. Ахьмад цIагIа воацача хана цIагIа чу ца бахка бахьанаш лехаш хулар уж.

Ахьмада геттара хала хетар, сесаг иштта йолаш. Вешта, кхы а халагIа хетар цунна, ший бераш наьна багара лувш санна боккхагIчарех гIертилга.

ВоккхагIвола веший воI эскаре ший гIулакх чакхдоаккхаш хиннача Свердловски областера цIа ца воагIаш висар. «Леспромхозе балха а ва со, вахар-лелар во а дац са», — аьнна каьхат яздир цо даьвешийга. Кхетаде хала дацар, фу бахьан долаш даьд из зIамигача сага. ТIехьа тIакхийннача шиннега школа а чакхъяккхийтанзар даь-веший сесаго. БархI класс яьккхача, училище деша а этта, общежите ваха дIавахар шоллагIйола кIаьнк. Иштта, медучилище деша а этта, цIагIара араяьлар йиIиг а.

Цу хана дезалцара геттара барт нийгIа вар къалуш воагIа Ахьмад. Веший бераш а шийдараш а из бехкеш дар шоай вахар иштта ийрча хиларах. ЦIаккха а дицлургдац Ахьмада, цхьан дийнахьа хьоашалгIа енача веший йоIо шийга аьннар:

— Iа хьайна лерттIа хьаькъал дола саг йолаяьлларе цIагIара довда дезаргдацар хьа веший бераш, — аьлар цо. ЯггIачара тIакхоссаенна качъяхар цунна Ахьмада сесаг. ТIабеттабелар Ахьмада мехкарий а (ши йоIи ши воIи бар Ахьмада). Хала совцабир уж воккхача саго. Цу хана денз акхарцара хьадар веший йоI.

Пенсе ваха ши шу дисача хана кхо цIа дола квартира елар Ахьмада балхара. Ший дезал бахаш хинна цIеноши царна а дита, цига ваха дIавахар из. ХIаьта, пенсе доладелча Назране ши цIа долча квартираца хийцар по шийяр. Цу гIулакха а раьза хиланзар дезал. Шоашта итт-пхийтта бIаь тума зе даьлга лаьрхIар цар.

Йолаелар Ахьмада халача вахара тIеххьара йист. Шийтта тума пейси совдаллала дар воккхача сага. Деш хIама дац, ара вагIилгеи, газеташ дешалгеи мара. Ветта цкъа йоагIа сесаг е йоI, е шаккхе цхьана воккхача сага барзкъаш дитта, истол дизза латта пхьегIаш йила. Уж баькхача, цIагIара аравоал Ахьмад магац цунна царга йист хила, бокъонца бола цун моастагIий ба уж.

Наг-нагахьа доагIа Свердловске вахаш волча веший воIагара каьхат. Леспромхозе бригадир а хинна, тIаккха мастералла болх бешше институт а яьккха, цу леспромхоза директор ва из. ШоллагIвола веший воI шофер ва. Йоккхача машинаца доазол арахьа рейсаш еш ва из. Укхаза гIолла хьал-Iо водаш нийсвелча, цхьа моллагIа совгIат дахь цо даьвешийна. Кофе, банкашкара шура, индийски чай. Бакъда, дукха къамаьл де тIера хилац. «Геттара сиха ва со», — аьле дIавода. Цо иштта дувце а. Ахьмада лергашка латт цун йиший оаз: «Iа лерттIа хьаькъал дола саг йоалаяьяларе, цIагIара довда дезаргдацар хьа веший бераш».

ТIехь-тIехьагIа лазараша кIалвуташ латт Ахьмад. Цхьан дийнахьа цIенош цIенде хьалъенача йоIага лоалахоша аьлар:

«ДукхагIйола ха метта уллаш йоаккх воккхача саго. МоллагIа цхьа саг уллув хила везар-кх цунна».

— Тха багара а йоахаш, цо кхаьба веший бераш мичад цун? — аьлар йоIо...

...Хоза дар цу шера дена ахка. Каст-каста делхача лоацача догIо дом гIеттийтацар. Сийрда хьежача малхо хоза тоадий, докъадий дIаоттадора лаьтта. Баьцарча бесса дар деррига дуне, духхьала доазув доаца сигале кхыча бесса мара йоацаш.

Садовлца дега кIала хьастам боаллаш санна хеташ лийлар Ахьмад. Сайрийна, нах шо-шоай цIагIа телевизорашта хьалхашка Iохайшача, хала гIадж а лувзаш, ший этажа тIа хьалваьлар из. Лампаш ца лотаеш, истола хьалхашка Iохайна ваьгIар массехк сахьата. «Iовижача аттагIа хеталургдарийтеш», аьнна маьнги болча цIагIа Iочуваьлар из.

Ахьмад маьнге тIа воаллаше а хьагучаьлар, укх тIехьарча шерашка цу цIагIара ара ца йоала хьашацхьоал. Бакъда, тахан геттара хала а бирса а дар из, воккхача сага гонахьа хьувла аькха. Лачкъа моттиг яцар цун баьдеча сибатах.

«Нах болчахьа, хийра бале а — нах болчахьа». — юххера дагадехар цамогаш волча воккхача сага. Из хьалъайвелча геттара бIаьха хетабелар цунна ший дега кIала боалла хьастам...

...ДиьлагIча дийнахьа газеташ дахьаш енача почтальонкас лоалахошта наIарах пIелг теха аьлар:

— Укх воккхача сагага ший яьшка чура газеташ дIадаха ала.

ОарцагIбаьннача лоалахоша участкови инспектор хьавийхар. Цо кулгал а деш, ниI йохае болабелча, хайра наха, во дар хинналга.

Са ца доаккхалуш дакъан хьадж яр наIарах хьаарайолаеннар. Ахкан ха маярий из.

Ж. БОГАТЫРЕВ.

БЕЛОРУССКИ ССР. ХIанз а болх ца беш латташ я «Гомсельмаш» яхача производственни объединене халкъа эша товараш хьакхоллача служба инженерашаконструктораша хьаяь минитрактор. Цун массайтаза чIоагIала тохкамаш даьд, иштта, шозза Москве халкъа боахаме карагIдаьннарий выставке хьокхаш хиннай из, производстве юкъейоалае кийча а я. Цхьабакъда, СССР автомобильни а юртбоахама а машиностроене министерстваша тIаэцац из. ХIаьта мини-трактор хьаяь коллектив укх массайтта шера из кийчъяра а арахеца финансировани яра а лаьрхIа таронаш лехаш я. Бакъда, дукха ха йоаццаш «Социалистическая индустрия» яхача газета тIа яздаьдар укх шера цу тайпара 300 агрегат мара арахецаргьяц, царна двигателаш, гидрораспределителаш, генератораш Iалашъяра дош къоаста ца деш латт, цудухьа, уж кхыча наькъашца Iалашъе езаргья. Баха нах зIамига габаритни техникаца Iалашбара проблема къоастае вIаштIехьдаргдац: торговле шера цу тайпара 100 эзар мотоблок дIаех.

— Ший средстваш йола тешаме партнер лех оаха, — йоах «Гомсельмаша» ПО халкъа эшача тоьнварех генеральни директора заместитель волча Мазо Евгений Михайловича.

СУРТА ТIА: «Гомсельмаш» ПО инженераш-конструктораш (аьрдехьара аьттехьа) Н. И. Делендик, А. Я. Собинин, М. С. Круподеров шоаш хьакхеллача минитрактораца.

И. ЮДАША сурт.
ТАСС фотохроника.

БРИГАДА ГIУЛАКХАШ

Ши шу хьалха Назранерча трикотажни фабрике волаш байзар сона вязальни участке къахьегаш бола кагирхой. ДагадоагIа сона мишта шоайла вIаши новкъостал де гIерташ бар уж. Цу бригада юкъе нийсвеннача моллагIча сага цхьаккха шеко йоацаш гуш дар — цхьан бригаде къахьегаш хиларал совгIа, шоайла доккха доттагIал долаш а уж болга.

Фабрикерча цехашца нийсйийча сел йоккха хетац вязальни участок. Из ерригa а лелаер вай ювца бригада мара яц. Ажигов Хьажбикар ва цу участка мастер. Цунца цхьана бригадир а ва из.

Шеко яц цу саго керттера декхар дика кхоачашделга. Цудухьа бригаде геттара лакха ба мастера Ажигова лоархIами цун авторитети.

Вайна дага а доагIаш, цхьан хана геттара шерра йоаржаяь лелайора предприятешка социалистически яхь. «Застойни» эпохас цунна а ший «туржаI» дир. Цхьайолча моттигашка из лоархIаме гIулакх «каьхаташка» даьлар. Болхлошта шоаш яхье юкъе болга а шоаш тIехьа-хьалха латтилга а шера цкъа-шозза гулъеча собранешка мара хазацар.

Вешта, кхыча моттигашка цу дешаех бокъонца йола «насос» яьяр администрацес болхлой низаш а цар ха а ший гIулакхашта оарцагIдаха.

Цу процессех кIалхара яланзар вай ювца трикотажни фабрика а.

Тахан, хала дале а, уж гIулакхаш дIадоалаш латт. Инициатива болхлошка я хIанз. Царга да яхь йолаяр а из шоашта бакъахьа хеттача тайпара лелаяр а.

Хь. Ажигова бригада цу яхье тIехьаюсаш яц. Бакъда, бригадо ше белгалдоаккх резерваш кхоачаяла гаьна йолга. Цудухьа, бригадера хьал, чура бувзамаш, эргалонаш лохаш ва Хьажбикар.

ДукхагIбараш кагирхой ба вязальни участке. Цунца ювзаенна кхы я цхьа хало отт бригадира хьалхашка. Кагирхошта хьалхашка массе а хана хувцалуш декхараш латта деза. Уж гаьннара а йистера а перспектива йоацаш бисача, фуннагIа дувцарах, цар болх дIагIоргбац. Из перспектива белгалъяккха ховш ва Ажигов. Цул совгIа, ше увттадеча декхарашта кIал экономически кIийле е ховш а ва.

Коммуниста Ажигова кулгалдеча бригаде дукха комсомольцаш ба. Цу организаце боацараш а общественни вахара юкъе дика дакъа лоацаш хул. Балха опыт йолаш а йоацаш а ба бригадера мехкарий. Иштта Бештоева Марема, Арчакова Сацита, Гагиева АсмаIа шоай опыт дIаIомаю нешашта Нальгиева Розайна, Нальгиева Iайшета, Аушева Фасена.

ЗIамигача коллективе ший «тIум» я. Уж ба вай бувца ГагиевгIар АсмаIи Мовлатхани, НальгиевгIар Iайшети, Розаи, Бештоева Мареми, Арчакова Саците, Аушева Фаси. ХIаранена дикагIа ховш а дикагIа вIаштIехьдоалаш а гIулакхаш да цар балха тIа а мероприятешка а.

Иштта, Розаи Iайшети бригада юкъе эггара дикагIбола «кулинараш» ба. МоллагIа сайре е сакъердам хилча Iайшета яь торт хул истола тIа. Цун чамбаьккха саг Iайшетагара цу говзала «рецепт» ехаш а хул. ХIаьта Розай кулгаша даь чIаьпалгаш моллагIча выставке дахьийта мегаргдолгаш да, яхаш я ерригa бригада.

Болх чакхбаьлча ши-ший моттигера сихагIа бовда гIерташ хилац вязальщицаш. Дукха да неший дувца, дукха я тайп-тайпара проблемаш. Вай общества юкъара гIулакхаш, фабрикера хьал, шиший балаш — мел аттагIа да уж цхьана къоастадича.

Трикотажни фабрика коллектива дика йовз вязальни участок. Боккъалдар аьлча, цхьаболча кулгалхошта кIордаяь а хургья цар активность. Кагирхой Iемабац цхьаккха критика йоацаш моллагIча «лакхехьара» деннача деша тIехьа увтта. Цудухьа, массехказза конфликтни хьал а эттад укх бригада администрацеца.

Болх беш а салоIаш а цхьана я бригада. ЧIоагIача доттагIлено аттагIа хулийт вахар.

Б. ЖАБРАИЛОВ.

Къахьегама ресурсаш: мишта пайда эц царех

Хьалхара гIа

Нарышкина Лидия Сергеевна 1968 шера денз болх беш я Грозненски № 5 йолча монтажникий а сварщикий а СПТУ. 1976 шера дешархой профсоюзни комитета председателалла хержар из. ХIанз профтехобразоване дикагIа болча болхлошта юкъе я Лидия Сергеевна. Тха корреспондента дийцар цо училища профсоюзни вахарах лаьца.

Корр.: Мел йоккха я шун дешархой профсоюзни организаци?

Л. Нарышкина: Согаталла лархIац тха профсоюзни организаци эггара йоккхагIа. № 5 йолча СПТУ дешархой профсоюзни организаце 900 гаргга саг ва, вешта аьлча, берригаш а хIана бац, аьнна дешархой ба тха организаце докъошхой. Дешара хьалхарча деношка уж хьачубоагIа гIишлонхой профсоюзе. Училище дийша баьлча цар 3 шу профсоюзни а производственни а стаж хул, школерча дешархой а ВУЗий, техникумий дукхагIболча абитуриентий а догдоахилга мара яц цу хIаманга, хIана аьлча, цар яц иштта стаж.

Корр.: Шун профсоюзни организаце дешархой заняташ лоархIамегIа хургйолаш, цар вахар, салоIа ха дикагIа хилийтара фу бокъонаш я?

Л. Нарышкина: ДукхагIа долча даькъе, тха профсоюзни организаце дешара-материальни база чIоагIъяра, капремонт еш хилча иштта кхы лоархIаме декхараш хьалхашка айттача администрацеца бувзам а болаш, дIахьу уж балхаш. ХIаьта тхоай хьинарца а дукха белхаш чакхдоах оаха. Масала, спортинвентарь, ловзорга ийдар, дешархой общежитера вахар хоздара, тоадара йола тайп-тайпара кхыйола хIамаш эцар—из тха декхар да. ЦIа цIена леладечун совгIат далар а да иштта. Иштачарна совгIата лу книжкаш, телевизор, транзистор, цар цIен тIачIоагIъю истола тIара теннис. ХIара шера, профтехобразоване дарба дара баьзаш йолча Пятигорске, Железноводске, Ялте, Трускавеце, Нальчике салаIа даха 8—10 санаторно - курортни путевка лу тхона.

ХIара аьхки массехк саг управленес вIашагIъеллача группаца, турпоездке вода доазол дехьарча социалистически паччахьалкхенашка. Масала, дахача шера Польше бахар, укх шера Болгаре гIоргба.

Эггара йоккхагIйола тха база я Сержень-Юрта улла «Лесная поляна» яха турлагерь. ХIара шера 200 дешархо вода тха цига салаIа.

Корр.: Хетаргахьа профсоюз, новкъостал дарал совгIа, общественни вахаре айхха дакъа лаца Iомабе а декхарийла я. Цу хьакъехьа мишта бераш?.

Л. Нарышкина. Дикка новкъостал ду цар боккхагIчарна, хIара шера сентябрь бетта дIабахе, октябрь юкъеболлалца колхозашка, совхозашка хул уж болх беш. Дахача шера тха дешархой Урус - Мартанерча Мичурина цIерагIча совхозе сом чуэцаш хилар. Юстара бисанзар уж Армене лаьтта аьга, хало эттача хана а. Производстве шоаш баьча балхах хьанийца 900 сом цига дIахьожадир цар.

ховш дола хала хьал эттача. Укхаза, Ерригсоюзни Ленин-Бакъбола патриоташ шоаш болга гойтар цар вай республике массараштa а ски субботникагIа 2-ча курсаша къахьийга даьккха ахча хьожадир дешархоша. Цул совгIа, 790 сомах йийца продукташ Веденский районе яхьийтар. Сона хов иштта кхыча училищаша новкъостал даьлга масала, №№ 3, 12 йолча СПТУ-ша.

ХIанз гIишлош ярай промстройматериалийн болхлой профсоюза обкома «Горный воздух» яхача пионерски лагере йолча Малые Варанды юртарча школана 300 сом хьожадаьд оаха.

— Вай берригача мехка яьржача перестройка вахаре айхха дакъа лаца иштта Iомалуш да тхо. Цу тайпа гойт оаха тхоаш вай советски общества доакъошхой санна а, хIаьта иштта цун цхьан организацен — профсоюза доакъошхой санна а, — цу дешаца чакхдаьккхар ший къамаьл Лилия Сергеевнас. Цу хана, оаха къамаьл деча кабинета наIарах чубовлаш бар № 5 йолча СПТУ профкома доакъошхой. Тахан дукха гIулакхаш да цар, керттердар — дешар.

Интервью йийцар тха спецкорр.
А. САДУЛАЕВ.

ИЗ ТАХАН А ВАХАШ ВА

А. С. Пушкин ваь 190 шу дузаш

Хlара халкъа хlана вац, аьнна хул шийн гIорваьнна поэт. Цу тайпарча поэта говзамеча йоазонаша гучайоаккх вайна шийн халкъа вахара юкъера гущдолчун, хоалушдолчун, мегаргдолчун, наьха дегай уйлаша тIаэцачун хозал. Цу тайпара гу вайна доккхача эрсий халкъа литературе Александр Сергеевич Пушкина цIи.

Эггара хьалха эрсий поэзи хьайоланна хьаст а, эрсий поэзен малх а ба А. С. Пушкин. Хозахета аьннадац цох эрсий сийлахь - воккхача пролетарски йоазонхочо А. М. Горьке: «Пушкин — вай юхьигий юхьиг я», аьнна. Цунна а дайна, эрсий литературана юкъе А. С. Пушкина говзамеча йоазоний лоархIам цхьа моллагIбар хинна Iац. Цкъа-дале, доккхача эрсий халкъа духовни вахара эггара шерагIа а сийрдагIа а йола оагIонаш дIалоац цар. ШоллагI-дале, доккхача эрсий литература бокъонцара юхьиг дIайолаяьраш хинна ца Iеш, хIанз, тахан, арахийца керда долаш санна наьха дегашка дахаш а, геттара дукха дезаш а да уж.

Цул совгIа ,массане кхетае езаш йоккха моттиг дIалаьцай А. С. Пушкина говзамеча йоазонаша дерригача дунен халкъий вахара юкъе а. Геттара гIорбаьннача дунен кхыча халкъий йоазонхой, масала, Шекспира, Данте, Гете, Шиллера произведенеш санна, А. С. Пушкина говзаме йоазонаш духхьал цхьан эрсий халкъа хинна ца Iеш, бокъонца шоай долаш санна лоархI дукхахча, тайп - тайпара меттал дувцача дунен халкъаша. Цунна тешал ду поэта произведенеш бIаь совгIча къамий меттала араяьнна хиларо, цар тираж ши бIаь миллионал а тIехъяларо.

Белгалде доагIа, шийн ткъо шу а далале язъьча «Чаадаевга» яхача стихотворенеца А. С. Пушкин шийн халкъа хьаьналча къахьегамхой оагIув хьаллаьца дIаэтталга. ХIаьта из къаьстта дика гучадаьлар 1825-ча шера Петербурге Сенатски майдан тIа паччахьа Iаьдала духьала гIайттача декабристий восстани йохаьчул тIехьагIа. Шийн безам декабристашца болга, СибарегIа бахьийтача царех шийн дог лазилга, паччахьа Iаьдала ше духьал хиналга хьагойтад поэто цу замах ше язъьча дуккхача произведенешка.

Дерригача доккхача эрсий халкъа вахар, цун хьаьнала оамал, лоацца аьлча, беррига эрсий мохк хьахьоккхаш а из шерра бовзийташ а я ала мегаргдолаш я А. С. Пушкина геттара дукха а тайп-тайпарча жанрех а язъяь йола произведенеш. Масала, стихашца язъяь йола «Евгений Онегин» яха роман, «Борис Годунов» яха кIоаргга хьисап дола трагеди, «Капитана йоI», «Дубровский» яха повесташ, кхыйола произведенеш.

Цул а совгIа, тахан вай майрра ала йиш йолаш да А. С. Пушкина мел даь говзаме йоазонаш цу хана дениз дIаяхача замано вIалла а къададьдац, аьнна. ХIаьта, къа ца даларал а совгIа, цар боккхача лоархIаме гIулакх даьд бокъонцара эрсий поэзи а, проза а, драматурги а хьахнлара, уж дIахо а ма йоаттIа нийса дегIакхувлара.

Иштта хIанз а тIехьа шийн халкъа бокъонца хьинарерча воIо санна шоай Даьхенна тешшаме гIулакх деш латт А. С. Пушкина говзаме йоазонаш.

Цул совгIа, А. С. Пушкина говзамеча йоазоний бокъонцара мах баь даргдац вай, цар дунен кхыча халкъий литератураш дегIадоаладеча лаьцача даькъага ца хьежача. Къаьстта дика новкъостал даьд А. С. Пушкина кхолламо Сийлахь - йоккха Октябрьски революци хинначул тIехьагIа мара бокъонца дегIааха а ца доладеннача халкъий литературай сихха низ болара. ХIаьта, царех цаI дар гIалгIай литература.

Ала деза, А. С. Пушкина поэтически а, прозаически а говзаме йоазонаш довзаш а, дукха дезаш а хиннав хIанзалца гIалгIай литературе къахьегаш мел хинна зIамига а воккха а мел вола йоазонхо. Из белгтала дика гучадоаккх вайна дуккхача а масалаша. Масала, гIалгIай советски литература эггара хьалхара овла боллача хана дIадоладеннад эрсий классически а советски а литература юкъера дик-дикагIа йола произведенеш гIалгIай меттала яхара гIулакх. ХIаьта эггара хьалха гIалгIай меттала дешархошка кхаьчарех а гIалгIай советски литература дегIадара юкъе майоагтIа шоай моттиг дIалаьцачарех а керттера лархIа йоагIаш я А. С. Пушкина поэтически а, прозаически а, драматически а произведенеш.

Духхьал цхьан 1937-ча шера, поэт вийна 100 шу дузаш Нохч-ГIалгIай книжни издательствос кепатеха арахийцар гIалгIай цу ханарча дик-дикагIа болча поэташеи прозаикашеи, масала, Муталиев Шовхала Хьажбийкара, Озиев Илеза Ахьмада, Осмиев Сосе Хьамзата, Мальсагов МурцIаьла Мухтара гIалгIай меттала таржам даьча А. С. Пушкина поэтически а прозаически а произведеней дикка боккха гуллам.

Белгалде доагIа, А. С. Пушкина а эрсий кхыча йоазонхой а говзал Iомаярах а, цул совгIа, шоай халкъа багахбувцама юкъера деша говзал тохкаш тIатеIIа болх барах а, кастта бокъонца бола халкъа йоазонхой хиле дIаовт цу хана С. И. Озиев, Хь. Ш. Муталиев, А. И. Озиев, Хь. С. Осмиев, иштта кхыбараш. ЦIихезача гIалгIай поэта Яндиев Джамалдас цхьан шийн стихотворене тIа ма аллара, бокъонца кIаьдвеннача наькъахочо пIенача, шийлача хьастах эцаш бола пайда а, салоIам а ийбаьб беррига гIалгIай поэташа А. С. Пушкина кхолламах.

А. С. Пушкина говзаме йоазонаш дукха дезаш хинналга гучадоал вайна Октябрьски революци хилалехьа а цул тIехьагIа а гIалгIаех хьабаьннача цхьаца говзаме йоазонаш деш хиннача Базоркин Бунухой Асланбека, Долгиев Аьдалгирена, Ахриев ЧагIа, Беков ДордагIа Тембота, Мальсагов Кураза Зоврбика, Осмиев Сосе Хьамзата. Къаьстта дика хоалуш да из цар тайп-тайпарча хана даьча говзамеча йоазонашка хьежача. ХIаьта царна массанена дукха езаш а, дагахьа ховш а хиннай А. С. Пушкина лирика, къаьстта Кавказах йола произведенеш.

Ше вийнача Дантесаца шийн дов хилалехьа ах шу хьалха язъяь хиннай А. С. Пушкина «Чурт» яха шийн стихотворени. ХIаьта цу тIа поэто ше ма аллара, цун мехкахошта хана йIоахалла цIаккха а йицлургйоацачарех цаI хинна дIаэттай А. С. Пушкина цIи.

Белгалде доагIа, цу стихотворенеца а, вешта беррига шийн кхолламца а, поэто цу ханарча шийн заманхой кортош тIа гIолла шийла дукха тIехьагIа бахаргболча нахаца кIоарггара къамаьл деш хинналга. Цунна дика гуш хиннай шийн а, шийн Даьхен а, шийн халкъа а хургйола кхоане. Цунга сатувсаш а, из гаргайоалаяра шийн ма хулла къахьегаш а хиннав из. ХIаьта из ди хьатIакхьачад. Тахан кхаьча а ца Iеш, из ди хьатIакхьача кастта 72 шу дуз. ХIаьта из ди хьатIакхоачадаьр яр Сийлахь - йоккха Октябрьски революци, хIана аьлча, цу ханнальца дешарйоазув шоашта ца харах, шоай халкъа сийлахьча поэта говзаме йоазонаш Iодеша а йиш йоацаш, уж башха кIоаргга ца довзаш. хиннаб геттара дукха эрсий къамах а тIехьа бола къахьегамхой...

ХIаьта хIанз хIара шера июнь бетта хьалхарча кIирандийнахьа сийлахь - воккха поэт ваьхача а из дIавеллача а Михайловское яхача Псковски областерча юрта дикка йоккхача майдане сийнача баь тIа гуллу доазол дехьара а, вай мехкара а тайп-тайпарча халкъех, тайп - тайпарча метта къамаьлаш деш бола итташ эзараш нах. Сево боалабу уж селлар дукха нах цигача аьнна, хеталу цхьаболча наха. ВIалла шеко йоацаш уж цигача боалабу царна А. С. Пушкини цун кхоллами кхы а кIоаргагIа бовза ловш хиларо. Из ваь ди хьатIакхоачача хана, из бокъонца дийна саг волаш санна, из волча хьоашалгIа, цунца дагабовла, цунна дег тIара баркал ала боагIа уж.

Массаза санна, укх шера июнь бетта хьалхарча кIирандийнахьа а цигача гуллургба эзараш нах. Цар дезадергда поэт ваь 190 шу дизар.

ХIаьта дукха ха йоацаш 152 шу дизад поэт вийна. Цхьабакъда, вайга хьаттача, из Дантесон паччахьа Iаьдалой вийча а веннавац хIана аьлча, из массаза а дийна ва, цун беррига йоазонаш, беррига кхоллам тахан а тIехьа болх беш, къахьегаш хиларца. Иштта вIалла шеко йоацаш бокъонца кхоачашхиннад шийн «Чурт» яхача стихотворене тIа поэта аьнна хинна, нагахьа санна ше лай а, веррига а лергвац яьха дешаш.

Белгалде доагIаш да цхьаькха а. Ха а, зама а дIа мел йода, хIара шерагара шерага дукхагIа хул А. С. Пушкини цун говзаме йоазонаши дукха дезараш, уж ма хулла дикагIа, кIоаргагIа довза безам бараш. Цун а шийн бахьанаш да. ВIалла а ца Iабаш юха а, юха а еша догдоагIаш я цун произведенеш. Масала, мел дукха уж ешарах, хIара сага царна юкъера корадоагIа керда - керда ше чIоагIа гIадвуташ, цецвоаккхаш, цхьаннахьа а кхычахьа цо зенза, цунна бокъонца кIоарга довзанза дола дукха хIамаш. ХIаьта цу тайпарча белгалонаша, вIалла шеко йоацаш, къаьстта дика хьохьохк вайна эрсий сийлахь - воккха поэт данман а вайца массанеца вахаргволаш волга, хIаьта цун кхоллам тахан вайна чIоагIа безаш, вай лоархIаши, сийдеши хиларал совгIа, из дIахо а вайна безаш, накъабоалаш хургболга, цунцара дукхача халкъех болча наьха безам цIаккха а лаьгIлургбоацилга.

Иштта кхоачашхиннад поэта дагадаьллар. ХIаьта вай лакхе бийцача гIалгIай къаьнагIа болча йоазонхоел совгIа, А. С. Пушкина язъяь керттерча даькъе поэтически произведенеш наьна меттала йоахаш дикка къахьийгад юкъерча ханара болча поэташа а. Масала, Ведзижев Ахьмада, Плиев Махьмад-СаIида, Чахкиев СаIида, иштта кхычар. Цул совгIа, цхьаь-цаI цIихеза поэт Iеннавац А. С. Пушкиннах а, цун кхолламах а шийн цIенача дагара доагIаш дола дош ца оалаш.

Иштта, дерригача дунен халкъий поэзен а дика пайда баьнна бола бокъонцарча поэзен хьаст из хилара тарра, А. С. Пушкина дагадаьллар бокъонца кхоачашхиннад вай мехка. Иштта тахан а тIехьа вайна юкъе вахаш ва поэт!

МАЛЬСАГОВ Абу.

ПСКОВСКИ ОБЛАСТЬ. Сийлахь-воккха поэт А. С. Пушкин ваьча хана дениз 190 шу дизарга Пушкиногорье кийчъе лаьрхIача санна Михайловски, Петровски, Тригорски паркашта ханал хьалха баьццара дувхар тIадийхад Iаламо.

Укхаза ца хаддаш сужие ух нах. Шедар: дакай, дийхкай, корсамий хьунаш, шахьараш, юрташ, боарзаш — дIаяхача бIаьшерений памятникаш, иштта Святогорски монастырь а, «господски» усадьбаш а — саг цецвоаккхаш а хоза а да.

Пушкински заповедника директора Гейченко Семен Степановича хьаьший дег тIара, Iмерза тIаэц.

СУРТАШ ТIА: 1. Машиннаькъа транспорта инженерий Ленинградски института студенташ — фольклорни ансамбла доакъошхой Михайловскерча спевке; 2. Михайловскера А. С. Пушкина балха кабинет.

Ю. БЕЛИНСКЕ, Г. КАЛАЧЬЯНА сурташ. ТАСС фотохроника.

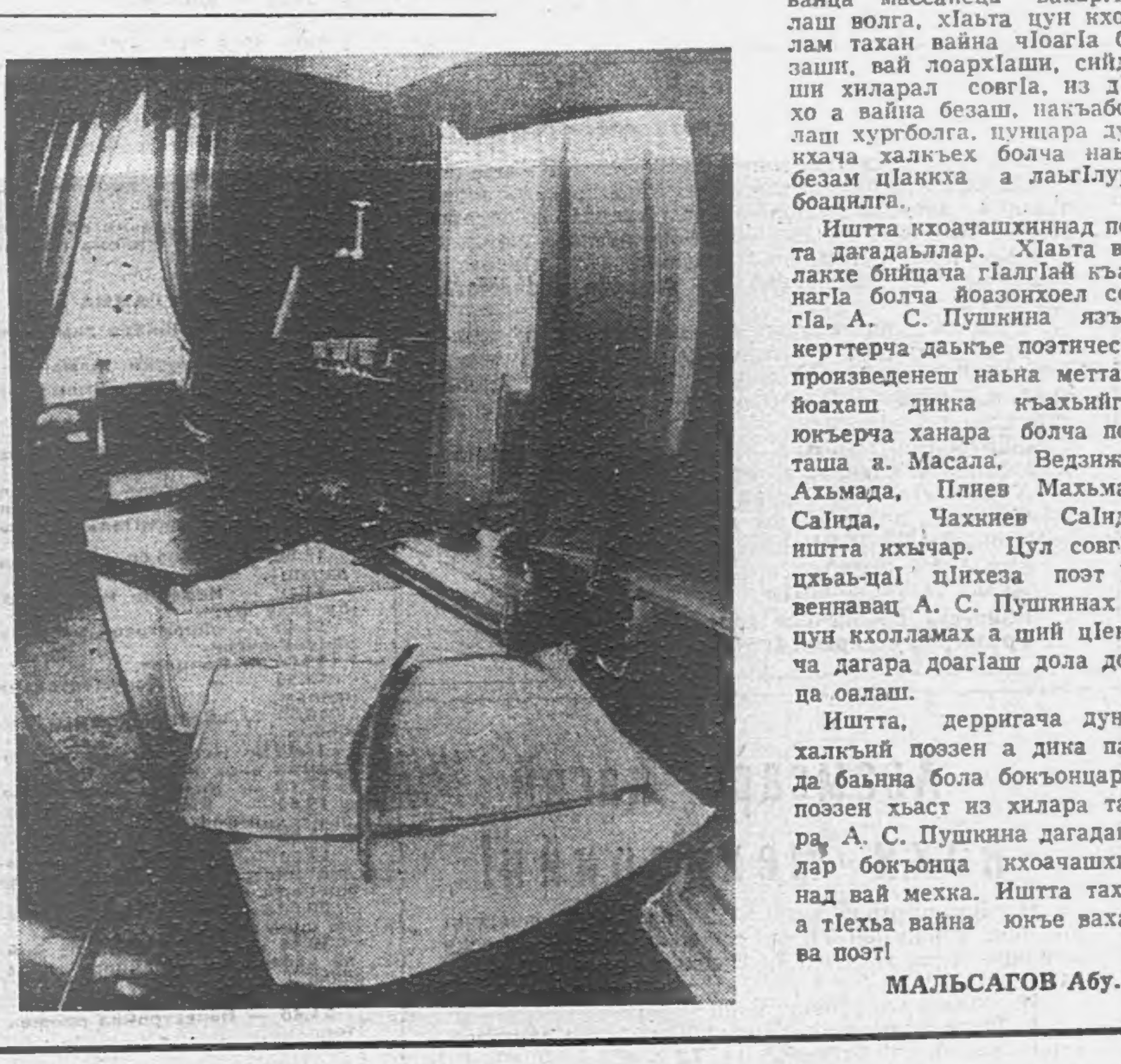

ПЕРЕСТРОЙКА ШКОЛЕИ

ЦУННА НИЙСЛУ ДУХЬАЛЕНАШИ

Массехк шу хьалха Iай дар из. Балха гIулакха командировке ваха волаш Галашкарча № 2 йолча юкъерча школе нийсвелар со. Геттара кIезига дар школе бераш, цхьайолча классашка пхи-ялх дешархо мара вацар. Школа директорца къамаьл деш, хьаттар аз:

— Кхы бераш юрта доацилга да ер, е деша хьаахац уж, кIезига ма хетий сона шун школе дешархой?

Ахьмад, школа директор, велакъежар. ТIаккха уйлангахьа а ваха аьлар:

— Бераш-м шортта дар школе дешаш. Хьонк боаккха ха ма йий ер. Из сезон чакхъяллалца дукхагIа дола бераш хьонк баккха ухийт даьша-ноаноша.

— Мел ха йоаккх цар из бахьан деша хьа ца ухаш? — хетт аз.

— Цхьабараша бутт а боаккх, цхьабараша ши кIира а доаккх, шоай цIагIарча таронга-хьалага хьежжа.

— ТIаккха дешара тIехьдисаций бераш?

— Даьра дусс, дукха тIехьа-м. Цунга хьежжа хул цар знанеш а школа яьккха бовлаш. Из проблема дукха йийцай юрта Совете а, даьй-ноаной собранешка а. Цхьабакъда хувцалуш хIама дац дикагIча оагIорахьа. Гурахьа занятеш йолалуш а лакхерча классашка деша дагIача берех а дукха дараш договорах дахачара цIа дахканза хул.

— ТIаккха институташка, техникумашка, балха говзал Iомаеча кхыча дешара заведенешка деша дIаотта ца могаш бусс школа выпускникаш знанеш ца таарах. Цунна бехке школа хул, даьшка-ноаношка хьаттача. ЛерттIа деша хьа ца ихача а, дешарца цIенхаштта гIуллакх а ца леладича хургйий знанеш? Хургьяц!

Цхьадолча хIаман школа а хул бехке — материально-технически база эсала хиларахи кхоачамхилал школашка хьехархой - предметникаш ца хиларахи: къаьстта физика, химия, биология, математика, доазол дехьарча къамий мотт Iомабу, иштта кхыдолча предметех. Царех, аз Iодагардаьча предметех, беррига хьехархой болаш нагахьа школа мара хилац юрташка. Фуд цун керттера бахьан? Сога хьаттача, вайцига болх бе хьауха къона хьехархой юрташкарча школашка дIачIоагI ца балара бахьан — царна эшаш долча хIаман, хьаштий моттигерча юрта Советаша а боахамий кулгалхоша а лерттIа йоакхо ца яр, вай юрташкара ваха хьалаш геттара эсалча боарам тIа хилар да. Шоаш баьха, хьалкхийна моттигаш, да-нана а гаргара нах а бита, вай мехка ваха е болх бе хьавенача зIамсага, йоIа Iе могаргдий чуваха лерттIа цIа а хьаэца кхачан продукташ а ца хилча. Партеи правительствоси дукха дика соцамаш даьд юрта болх бе баьхкача къонача хьехархой йоакхо яра хьакъехьа. Цхьабакъда, уж соцамаш дизза кхоачашдац моттигерча юрта Советаша а боахамий кулгалхоша а. Цкъа-дале, из да дешархой знаней боарам лоха хилара бахьан.

ШозлагI-дале, аз эггара хьалха сай къамаьл дIадоладаьр дадаьша-ноаноша шоай бераш дешара тIерадахар. ХIана доах цар уж тIера. Цхьабараша ца бовлаш доах, дезал дукха а болаш, уж кхаба шоай низ дIа ца кхоачандаь. Хала хете а, уж тайпа моттигаш дукха а я вай республика юрташка. Наха беррингнешта а болх хьабе моттигаш яц, хIаьта хIаравар ваха везаш ва.

Цхьадола бераш деша хьа ца ахар, лерттIа деша ца тигара бахьан цар даьй-ноаной доал ца хиларах латт. Дезал шоай лоIама цIагIа а бите, бIаьстан юххье договорах балхаш де дIаух дукха даьй-ноаной, Iа хьатIакхоаччаш мара цIабагIац. Цу юкъа кхувш боагIа дезал шоай лоIамах ба. Хьаштдале деша а хьаштале водар де а. Даьй-ноаной бIарг а доал а эггара дукхагIа эш бера из лакхерча классашка дешаш долча хана. Цун сакхетам чIоагIбенна дIаотталца доал эш кхувш воагIачоа. ХIаьта из ца хилча харцахьара никъ аттагIа ба лаца, цудухьа дукхагIчар из лоаца а лоац.

Массадолчун корта — хьал-таро я, вешта аьлча экономика. Из эсала хилча кхы мел дар а талх. Мецвенна, биркъе вола саг сискалга, барзкъанга сатувсаш хул, уж доацаш цун хьалкъало хьатIаэцац культура, искусства, дешара хознеш, цунца хьашт хилац. Цудухьа, шеко яц, хала да дукха дезал болча наха вай заманга хьежжа шоай берашка дешийта, царна кхетам балара йоакхо е. Укхаза эггара дикагIа могаде йиш яр фуд, сона хетачоIа бер къахьегара тIера хургдолаш, гонахьарча нахаца Iимерзал, иман долаш из хьалкхеде гIерташ да-нана хилар да. ХIаьта а из яхилга дац цунга ма дешийта. Дешар массадолчун корта ба. Дийша, Iилмаш тохкаш бола нах, къаман къулба, цун кхоане. Эхь-эздел лакха хул, нагахьа уж гIулакхаш цIагIа хьалкхувча хана цунна Iомадаь, бIаргадайна дале. Дипломаш киса а доахкаш, эхь-эздел фуд ца хов - нах дукха хул вайна гонахьа. Эхь-эздел бера дас-нанас луш хIама да, алхха цхьан дешарах хьахулаш дац.

Берий дешарца хоттаенна кхы а дукха проблемаш я. Уж сона хоаеннай вай моттигерча школашта лаьрхIа учебникаш арахецаш се воландаь.

Перестройкас вай мехка вахаре Iалаьмате дукха эргалонаш, хувцамаш деш латт. Вахара цхьа оагIув йисаяц из хьокха ца луш. Хьонхаеннай перестройка халкъа дешарах а. Дукха ха йоацаш чакхъьлннача хьехарой съездо никъ лаьцар халкъа дешара система эргаяьккха тоаяра, хIара къамо ши-ший мотт, культура дегIакхувлара тIехьа. Вай мехка дахача бIаьш совгIа долча къамаша чIоагIа даькъала беш тIаийцар съездо дешара система, къамий культура эргаяьккха тоаяра лостам луш белгалбаь никъ.

Вай Нохч - ГIалгIайчен дешара системе а хулаш латт уж хувцамаш. ХIанз городашкарча школашка деша даIача нохчий а гIалгIай а къамах долча берашта а кхыча къамаех дарашта а, цар хьашт хуле, нохчий е гIалгIай мотт Iомабу. Из бахьан дуккха лакхъеннай наьна меттала арадувлача учебниктий тиражаш. Укхаза белгалде доагIа, наьна метта литературан грамматикан программаш эргаяьнналга а. Iалаьмате дукха болх чакхбаькхаб Нохч - ГIалгIай халкъа образоване министерствос а Нохч - ГIалгIай книжни издательствос а наьна метта арахеца учебникаш тоадеш а аттача доахаш а. Цу гIулакха оарцагIбаьхар Iилман болхлой, хьехархой - практикаш, методисташ. Из болх хIанз а дIахо беш ба. Укхаза белгалде доагIа укх шера дениз республика цхьацца йола юххьанцара школаш хьалхарча классера дIадоладенна йиълагIча классага кхаччалца дерригa предметаш наьна меттала Iомадара кердача программа тIа йоахилга. Цу гIулакха эшаш йола книжо хIанззе а дIайолаьй. ХIаьта эксперимент техка чакхъяьлча, республика еррига юрташкара юххьанцара школаш наьна метта программа тIа йоахаргья.

Ер къамаьл деш, са безам ба наьна метта учебникашца школаш Iалашъяра проблема ювца а. ХIара шера кхаь меттала республика школашта лаьрхIа учебникаш арахец Нохч-ГIалгIай книжни издательствос. Уж арахец Халкъа образоване министерствос школашта эшача учебникашта еча заявкейгIа. Масала, укх шера бархI учебник арахецаш да тхо эрсий, нохчий, гIалгIай меттала. Учебникаш арахецара РСФСР еррига автономни республикашта а областашта а лаьрхIа цхьа график я. Цо декхарийла ву 1 июль хьатIакхачале кердача дешара шера дешархошта мел эша учебникаш ара а хийце респотребсоюзагеи книготоргагеи дIакхачийта. Цу деша бехктокхам лакха боландаь правительственни график оал цох. Из ханнахьа кхоачаш ца йича чIоагIа бехк хул издателашта. Из нийса да. хIана аьлча, деша гIоргдола бераш учебникаш доацаш дита йиш яц. Цудухьа цу деша бехктокхам кхета а беш, эшаш мел дар ду книжни издательства болхлоша а полиграфисташа а цу графиках доагтIача бесса, хIара шера 1 июль хьатIакхачале дерригa учебникаш арахийца дахара. ХIаьта укх шера 1 июль хьатIакхачале арахеца дезаш ши учебник мара дисадац. Уж шаккхе а хIанз арахеца кийчдеш а да. Со ала воаллар кхыдар да. Сел бехктокхам кхетабеш, низ а рузкъа я доадеш арахецаш дола учебникаш республика дуккхача школашка дIакхачанза дус. Укх тIеххьарча итт шера республика районашкара дукха хьехархой ихаб издательстве учебникаш шоашка дIа хIана кхачац, арахецаций оаш уж, яхаш. Цхьабараша каьхаташ а язду тхога учебникаш дац, яхаш. Издательствос кийчдаьча учебникий тиражаш книготоргеи респотребсоюза базашкеи дIачулу, хIаьта цигара уж массанахьа дIакхачац. Из бахьан массехказа рейдаш яьй издательствос респотребсоюза базашкеи районий школашкеи. Базашка шортта латташ хул учебникаш, хIаьта цхьайолча школашка къаьнарча, оаха пхи-ялх шу хьалха арадаьхача учебникашца деш. Учебникаш школашка дIа хIана кхачийтац оаш, аьнна хьаттача книжний базай болхлоша йоах районо болхлоша ханнахьа дIахьоц шошоай школашта эша учебникаш. тIаккха районо болхлошка оаш хьаттача торгови базаш бехке хул, цар хьакхахьац, яхаш. ХIара районо лаьрххIа учебникаш Iалашдара цхьацца инспектор ва цу деша тIахьожам бе безаш. Халкъа образоване министерстве а ва учебникаш школашта Iалашдара болх кхоачашбу инспектор. Цхьабакъда, дIай-хьай бехкаш деш уж баггIаше а школашка учебникашцара хьал хувцалуш дац, уж хьалха санна хIанз а тоъаш дац школашка.

С. ШАДИЕВ.

Телеэкрана тIа

«Дувцаргда бакъдар...»

Иштта цIи йолаш Ю. Мареченкова сценарегIа режиссера Р. Льянова даьккхача йиъ серех латтача фильмага хьежачоа довзаргда Сийлахь - боккха Даймехка тIом лаьттача шерашка немецко-фашистски шпионашеи советски строя моттигерча моастагIашеи цхьана вIашагIа а беттaлуш, вай мохк моастагIчунга дIалацийтара кIалха кIийле кийчъе дагахьа де гIийрта зуламе гIулакхаш.

Фильмага хьежаш дагадох цу тайпара дола гIулакхаш Нохч - ГIалгIайчене меттел, тIом мел лаьттача а из гарга мел гIертача а — Украине, Белоруссе, кхычахьа а — хинна хилар, моастагI массанахьа а шийна аттагIа чакхвалара никъ шаьрбе гIерташ хинналга.

Хьанца оагIув тийсаб немецки десантникаша? Хьанна безаш хиннаб уж? Уж бийзабац цхьанна а халкъа! Иштта нохч - гIалгIай халкъа а. Царца гIулакх леладаьд, бокъонца болча халкъа моастагIаша. Иштттачарех хиннаб немецки десантникашца цхьана зуламаш деш хинна, фильма тIа бувца Исраилов Хьасан, Гандалоев Мувса, Осман Губе, кхыбараш.

Фильма тIа дика хьахьеккхад, цкъа уж бандиташ доахан дига гIертача, цхьан юртара нах, кхыметтел кхалнах а, горзах кийчбеннача царна шодаш, белаш, кхыйола хIамаш а яьха майра духьалъоттар. Уж цхьаннена а цхьаннахьа а безаш хинна бац, массанена а гоама хиннаб. Наха шоаш хьа а лувцаш, Iаьдалга дIатийннаб уж. Масала, фильма тIа Осман Губе хьалаца органашта гIоду гIалгIачо Парагульгов Ахьмада. Иштта моттигаш кхычахьа а я. Халкъо ше хIалакбу уж.

Фильма тIа дувцар дац из даьккхараша шоашкара дагалаьца хIамаш. Уж архиверча документаш тIа дувцараш да.

Немецко - фашистски десантникаш Нохч - ГIалгIайчен лоамашка чукхийсаб аьнна, бIарчча халкъ бехке дий? Уж чу мел кхийсача баьха нах бахачара бохабе эттача-м, аханел дукхагIбола советски нах а бахачара бохабе безаш хинна хила мегар.

«Фашисташа Нохч - ГIалгIайче дIалацар дезаш хиннаб нохчийн гIалгIайи, уж мехка кхераме нах ба» яха дагалаьца хинна бахьан цхьаьккха а кIал кIийле йолаш дацар. Эзараш бола нохчийн гIалгIайн фронташка фашистех майра латаш бар. ХIаьта фронт республикана гарга гIертача хана кхыметтел берашта а дика дайзадар гитлеровцаш шоашта фу дахьаш боагIа. Маьрша нах бах-баххача цар самолеташа бомбаш чуеттар, нах боабора, боахамаш дохадора. Иштта, бомбаш чуйийттар Назране, Наьсар-Керте, Мочкъий-Юрта, Долакоа, Лоха Новре, Мундар-Юрта, кхыча юрташка. Духхьала цхьан Беной-Юрта фашисташа вийна а човнаш яь а 62 саг вар, царца кхалнах а бераш а долаш.

Грознена йийттача бомбаша йохаьча мехкдаьтта резервуарех яьннача цIеро беш бола Iаьржа кIур сийрда ди баьддерзадеш, итташ километраш сигале дIалаьца бар. ХIаьта, МагIалбик дIалаьца фашисташка яр. Цига беча тIема алано бийса сийрда йоахар.

Хьанна везаргва наха Iоажали боахамах бохабари дахьаш воагIар? Из цхьаннена а везаргвац!

Фу бахьан дар къизача Сталина нохчийн гIалгIайи, Кавказа кхыдола кагий къамаш а санна, бахачара бохабаь, шийлача Iай Iобахьийта? Беррига мохк тIемо яьча човнаша бохабаь уллача хана, из берзабе нах а кийчонаш а эшача хана миллион нах юкъе бола НКВД эскар оарцагI а даьккха, эзараш автомобилаш, машиннаькъа вагонаш оттаяь, нохч - гIалгIай халкъ новкъа арадакха?

Нагахьа санна бехк боаццаше а маIачъ наха бехк тIабилла уж гIийртабале а, кхалнах, бераш дахачара дохаде малагIа бахьан дар? Шийлача Iай товарни вагонашка ховшадаь, бIаьхача новкъа даьхача берашта ше мел доккха Iазап тIаоттаду ца ховш хиннав-теш къиза Сталин? Аз иштта ях из, хIана аьлча, цунгара а доацаш из доккха зулам де меттел, цунна из дагадохийта а лоархIавергволаш цхьаккха саг цунна гонахьарчарех хиннавоацандаь. Цу тайпара хIама эттача, шийн уйла хила тарлург мел вар цо вийта хьалхе а дIаваьккхавар, хIаьта цунца юхебисараш цо яххар де кийча бола, из санна къиза нах бар.

Сталина даьча цу доккхача зуламах шоаш бахачара Казахстанеи Киргизеи дIабахьийтача хьалхарча шерашка шелалах, моцалах, лазарех нохчехи гIалгIаехи кхоалагIа дакъа нах байра. Iобохьийташ новкъа, вагонашка тоIIабаь чубехкаш, веннар новкъа Iокхоссаш е лочкъадаь дакъа шоаш бугача кхачалца дIахьош. Иштта дIадихьа дукха Iайна дакъий хьоаду фильме ше къамаьл деш вовзаш волча писатела Базоркин Идриса.

Аз лакхехьа ма аллара, Сталинга цох лаьца хIама аргдолаш саг хинна хургвац. Кер чу сага дог детталуш мел волчоа халахийттад нохчаштеи гIалгIаштеи, хIаьта иштта кхыча къамашта а, из бала тIаоттабаь. Из а хьоадир фильме Базоркина, масалаш а доаладеш.

Сона дагадоагIа Грознесайна бовзаш хинна эрсий вайнах бахачара бохабе шико ди хьалха кхы хьаоалаш хIама а доацаш, тхоашца, нохчашцеи гIалгIашцеи, цхьа гIайгIане хинна. ХIаьта Иванова Валентина яхаш хиннар «Кхы бIарга гургдац вай» аьнна, йийлхар. ХIана гургдац хьаала тигандзар. Иштта лочкъадаь лоаттадора нохчийн гIалгIайн бахачара бохабе лаьрхIа деш хинна зулам.

Сталингара доацаш хиннадац из доккха зулам. Бакъда, тамашийна хIама да Сталин визза къонах хиннав оалаш хIанз а тIехь нохчехи гIалгIайхи бола цхьабараш нийслулга, цун портрет леладелга. Нах боабер, наха зулам дер цIаккха а хиннавац къонах, бIеха хIама хиннай. Наха дикадар дер, наха шийгара беркат доалар хиннав визза вола къонах.

«Бакъдар дувцаргда» яха фильм эшаш да. Цу тIа дувцар тIехьенашта дIадайзача бакъахьа да. Сталина даьча дуккхача зуламашта юкъера цхьа хIама, — нохч-гIалгIай халкъа исторе чухь нийсденна эггара доккхагIдола зулам дувц цу фильме. Сталина личноста культ йолча хана толхадаьраш дерригаш хIанз а нийсдаь даьннадац, уж хьанийсде деза, нийсхо меттаоттае еза.

Ю. ЧАХКИЕВ,
къахьегама ветеран.